

MIDTSJÆLLANDSKE MARK- STRØGS NAVNE.

ET FORSØG PAA EN SAMSTILLING.

Af

J. V. Christensen.

Nutidens Navngivning savner ikke Fantasi, men mangler ofte Idé. Dette gælder ikke mindst Villanavngivning, der rummer Brokker af alle Sprog. Adskillig Gaardnavngivning lider af de samme Fejl, hvorvel man her oftest har holdt sig til „Lyst og Minde“.

I Modsætning til en nyere Tids overdaadige Paa-fund var den ældgamle og meget omfattende sjæl-landske Navngivning (paa Markstykker og lign.) klar og realistisk og, saavidt man kan skønne, betegnende. Den mangfoldige Navngivning har været en Nødvendighed, saalænge Markfællesskabet herskede. Medens man nu som Regel betegner ethvert Jordstykke ved dets Tilhørsforhold (Peter Hansens Mark, Ole Nielsens Lod), var en saadan Betegnelse udelukket i den gamle Landsbyorden. Thi „Peter Hansens Mark“ var da i Snesevis af Jordstrimler spredt

ud over Bymarkens tre Vange. Og hver Ager betegnedes ved sit Beliggenhedsnummer i den Aas, hvortil den hørte, og som havde sit særlige Navn. Tallet paa Agre i Aasen var stærkt varierende, vistnok bestemt af Jorbundsforholdene, Afgrænsningen: Terræn ved Moser, Højdedrag, Træbevoksning o. s. v. Tallet paa Agre kunde være ganske lille, stige til 70—80, ja i enkelte Tilfælde endnu flere, men var vel hyppigst omkring det halve Hundrede. Tallet paa Aase i *Vangen* (Bymarken var delt i tre Vange), var ogsaa meget forskelligt.

Det er Aasnavnene, der næst Landsbyens eget Navn er de ældste bevarede Udtryk for Folkets egne Tanker om Bostavnen. Denne Navngivning, saaledes som den endnu lever i Erindringen hos det ældste Slægtled, har man nu begyndt at interessere sig stærkt for. Og der ligger Spørgeskemaer Landet over. Stednavneudvalget har en Udgave af Samsø gamle Navne under Forberedelse.

Ser man paa en noget tilfældig, men dog ret alsidig Prøve paa Navngivningen i et bestemt Omraade af det midterste Sjælland, træder der efterhaanden ud af Mangfoldigheden et Vidnesbyrd om et ældgammelt System. Navngivningen falder utvivlsomt — en Del Tilfældigheder fraregnet — inden for fire store Hovedrammer: 1) Jordens Kvalitet, ydre Egenskaber og naturlige Træbevoksning. 2) Beliggenheden i Forhold til By, Vej, Skov, Mose, etc. 3) Udtryk for Egenskaber, der i ældre Tid har præget Stedet eller det nærliggende Omraade eller endnu prægede det. 4) Udtryk for et vist drastisk Folkelune, der undertiden slaar over i Vulgærudtryk, som ikke alle lader sig gengive paa Tryk. Det er, hvad man vel

kan kalde den realistiske, nyttevirkende Navngivning. Og det er den alt overvældende. Hertil kommer saa en Navngivning, som rimeligvis har sin Rod i noget længst forsvundet med Hentydninger til Religion etc.

Indenfor de fire Hovedgrupper er den første langt den mest fremtrædende. Der ligefrem *myldrer* det. Og vi skal kun ved nogle spredte Eksempler, hvis Tal med største Lethed kunde mangedobles, forsøge at give Læserne et lille Indtryk.

I.

Stenen har i visse Egne, særlig i det høje, stenrige Midtsjælland, været stærkt medbestemmende ved Navngivningen. Skønt vore Landeveje har slugt mange af de Stengærder, der for et Hundrede Aar siden (ogsaa senere, men mest omkring og efter forrige Hundredaarsskifte) rejstes i de da nye Skel, er der dog i mange Egne endnu nok til, at man faar et levende Indtryk af Fædrenes Arbejde. Alle disse Sten, tildels store, laa i Fællesskabets Tid drysset over Markerne. Og Navnene er „drysset“ paa samme Maade. *Stenspild* (Testrup) ligefrem rasler (Maaske Stenspield (spjæld): smaa Stenagre (Sv. Aakjær), Stenager, Stenmark (mange forskellige Steder), Højstens-aas (Haraldsted), Lundestensagre (Haslev), „Paa Flinten“ (Gyrstinge) Springestestykker og Stenrøgleagre (sammesteds), Stenskovsvang (ved den nedlagte Valsøllille By), Stenbjergagre (Valsømagle), Mosestens- og Bredestensagre (Allindemagle), Stenhøjs- Sten- og Bredestensagre (alle i Fredsgaarde), Flintholm, (Slimminge), Flinthøj, (Hømb) Flintebjerg og Rødstens Aas (Ousted), Sprangelstens (?), Smaastens- og Store-

stensaas (alle i Kværkeby), Blaastensagre (Tolstrup, Ringsted Landsogn).

Bevoksningen med Træer og Krat har i ældre Tid været overordentlig fremtrædende. Og dette har sine Steder præget Navngivningen stærkt og allevegne været medbestemmende.

Landsbyen Valsømagle, som ligger i Haraldsted Sogn Øst for det Skovbælte, der strækker sig fra Haraldsted Langesø til helt ind imod Lejre, har eksempelvis i sin Bymark følgende Marknavne: Elmestykker, Galte Tjørnestykker, Pilekærsagre, Ellestetsagre (Ellestente), Abildbjerg, Ellebjergsstykker og Rødegstykker. Ved Valsølille i samme Afsnit findes Ellemose, endvidere *Liungen* (Lyngen eller Lungen er et Navn, man ofte møder; det viser, hvor udbredt Lyngbevoksningen har været paa Sjælland i tidligere Tid — ofte udtales det i Folkemunde som „Lom“). Ved Gørslev „Skidenliung“, i Torpe Bymark (Herlufmagle Sogn), Torpe Løng og Bagløngen. I Sandby (Tybjerg Herred) hedder en af Byens fire Vange: Liungmarken.

Om Buskbevoksningen fortæller Navne som Tjørnebjerg- og Buskebjergaasene (Valsølille), Beentjørneaaen, d. e. de stive Tjørne (Ousted), Tjørneager (Hømb), Hønsetjørneagre (Vrangstrup). Om anden Bevoksning: Blommehøjsagre (Klippede), Blommeagre (Borup), Espeløvsagre (Terslev), Espekær (Førslev); Egebjerg eller „Eiager“ og Bøgebjerg forekommer ofte (Bovågreas d. e. Bøgeager i Vrangstrup), ogsaa andre Sammensætninger med Bøg og Eg findes ofte, derimod aldrig Navnesammensætning med Gran eller Fyr. Betegnelsen *Viekær* eller Viemæ eller anden Forbindelse med Forledet „Vie“ findes ved en Mængde

Landsbyer, særlig i Nærheden af Mosedrag („Vier, ikke at forveksle med Vidjer, er Betegnelsen for Sjællands mest proletariske træagtige Buskvækst, der endnu den Dag i Dag breder sig i al sin Værdiløshed ved gamle Vandsteder og paa lidet udgrøftede Eng- og Mosedrag). Viermosen nordligst i Torpe Bymark (Herlufmagle Sogn). Dunnekærsaas (Valsømagle) og Dunnermoseholm (Vetterslev) er maaske Navne, hvis Forled stammer fra Muskedonner, en Vandplante, hvis folkelige Navn ofte er „Dunnermosser“. — Hesselaaen, Almerhøj og Almerskov (alle i Slimminge Bymark).

Jordbundens Beskaffenhed afspejler sig i, hvad der kan gro paa den og i dens øvrige Egenskaber. Leragre (ogsaa Lergravsagre) og Sandagre findes ved en Mængde Byer, Guldagre (Sneslev ved Ringsted) og Brødstykker (Almstofte i samme Sogn) er utvivlsomt Betegnelser for særligt givtige Jordstykker.

Rugløgkeas (Haslev), RugknoUeagre (Gørslev), Bygbjerg (Ousted), Havreholm (Valsømagle), Hørland og Ærteland (Bringstrup), Ærtemad (Testrup), Ærtebjerg, ved mange Byer, Hampehave (Mulstrup), Humlemose (Testrup), nævner de dyrkede Vækster, derimod træffer man intet Steds i disse Egne Navne med Hvede. Husdyrene optræder i mange Navne: Hestehave, Hestevang, Hesteholm eller Hørshave nævnes Gang paa Gang. Nødhaveagre („Nød“ maaske lig Kvæg) findes ved Bringstrup, Kohave ved Nordrup pr. Ringsted, Tyrevraastykker ved Haslev, Tyreeng eller Tyrestykker (Betegnelse for Tyrejorden i mange Landsbyer), Svinestykker, Grisekildeaas, Gaasebedsagre og „smaa Gaser“ (alle ved Bringstrup). Bæverskov er Betegnelse

for en Jordstrækning ved Ulstruplund i Terslev Sogn, hvor man finder Træstammer med Spor af, at Bævere har gnavet (fortalt i Mands Minde).

Vaadeagre eller Vaadager gaar ofte igen. Direkte nedsættende Navne finder man meget sjældent. „Den onde Mose“ ved Borup og „den onde Aare“ (et vidtstrakt, i tidligere Tid ikke udgrøftet Terræn nordligst i Herlufmagle Sogn) og „De onde Agres Aas“ (Haugbyrd, Ringsted Landsogn) er vist nærmest Undtagelser. Og det samme gælder Armodsaasen og Lille Armodsaas — vidtstrakte Agersamlinger i Kværkeby Søndermark, — et Omraade, der betegnes som: Sand og Steen, ond haufreiord, huller 9 Aar. Navne, der fortæller om altfor stor Vandholdighed, er Sølagrene (de sølede Agre) i Fredsgaarde, Sneslev Sogn ved Ringsted, et Navn, man møder flere Steder, Surageraasen (Sandby, Tybjerg Herred), Dyndemose (Gyrstinge), Flødagrene (Tolstrup, Ringsted Landsogn) og Lerklægsaasen (Vrangstrup). I modsat Plan ligger Haardagre og Skorpagre (Gørslev), Skorpenaasen (Kværkeby), Klempestykker, Klemper lig Klumper, (Sandby), Hartbagstykker (Gyrstinge), Harbags Høwd og do. Aas Veterslev. Strivsagre (stribede Agre?) fortæller vel om blandede Egenskaber (Gørslev), Slemmeraas (Veterslev) om ublandede, men daarlige do., Dødholm (Kværkeby) sigter utvivlsomt til Jordens „Dødhed“ som Agerjord.

II.

Beliggenheden i Forhold til By, Vej, Skov, Højdedrag, Mose etc. findes mangfoldigt karakteriseret. Stibjergs-, Stis- og Kirkestisagre findes jævnt fordelt overalt, den første Betegnelse mest naturligvis i bak-

ket Terræn. Bjerg sparer man i det Hele taget ikke paa i den sjællandske Navngivning. I den Henseende skulde man ikke tro paa Sandheden af Digterordet, at „Bjerg kun er Bakke“ her til Lands. Forledet „Bakke“ er meget sjældent. I det stærkt bakkede Terræn ind mod Sjællands højeste Punkt, Gyldenløves Høj, tager „Bjergene“ til.

Vidt spændende er saaledes Navnet „Store Sjællands-Bjergaas“ (Ousted) og Mandebjerg (smst.); i Jydstrup Sogn har man Aasnavne som Ravnsbjerg og Smørbjerg, det sidste muligvis Navn for et gammelt Offersted (Sv. Aakjær).

Beliggenhed i Forhold til Veje og Broer findes karakteriseret ved „Kaaseys“aasen (maaske Korsvejsaasen), Søndre Vejskelsagre (begge ved Testrup), Vej-agreaas (Valsøllille), Grønvejsagre (Gørslev), Bybrosaaasen (Fredsgaarde), Bulbrosagre (Klippede), Hjortebrosaaas (Ousted), Bukkebrosagre (Mulstrup), Gede-brosagre, Engeleds- og Egeledsagre (alle i Testrup), Mærkeskels- og Vangeledsagre (hvor Gørslev og Slimminge Bymarker støder sammen), Hovledsagre (Tolstrup, Ringsted Landsogn).

Kirkebjergsaasen i mange Bymarker, Navn efter Bakken af denne Betegnelse, er ikke Vidnesbyrd om, at her har ligget en Kirke eller noget, der har tilhørt Kirken; ogsaa denne Betegnelse er udsprunget af Menigmands egen Tankegang; Kirkebjerg er Navnet paa den Bakke, hvorfra man, kommende fra en fjernere Del af Sognet, først faar Øje paa Sognets Kirke (Kirkebjerg i Gimlinge Sogn). Kirkestenteaas (Fensmark) har derimod utvivlsomt Tilknytning til Kirkens Omraade, til hvilket man kommer ind med Benyttelse

af Stenten. Stetsagre d. e. Stenteagre forekommer i Fredsgaarde og a. St.

Skovageraas, Hjemskovs-, Byskovs-, Vedskovsaas o. s. v. gaar igen i mange Bymarker i Skovegne. Og Beliggenheden paa ryddet Skovplads giver sig gerne til Kende i adskillige Aasnavne ved Landsbyer, der iøvrigt ikke selv er præget af Rydningsendelsen („rød“). Tre Vange i Jydstrup Sogns Bymarker, der alle har Naboskab til Skov endnu, hedder Ryemarken, (Jydstrup, Taastrup, Mortenstrup), endvidere: Ryestykkerne og „Galderød“ (Testrup), Rydholmsaasen (Vrangstrup), Højfødsaaen (Valsømagle) Langerøds- og Brederødsaaen (Klippede), Langerødsaaen (Gyrstinge). Nabolaget til de vildtrige Skove karakteriseres ved saadanne Navne som Raabukkestykker (Valsømagle), Bukkeagre (Kværkeby), Dyregavsaa (Fensmård), Dyrestisagre (Testrup) o. s. v. Udenfor Rækken af disse Navne, men dog hørende til Dyreriget er Rævehøjsaa (Klippede o. fl. St.), Snogebjerg (Valsømagle), Snogemose (Klippede), Ormeskovsaasen (Kværkeby), Ræveholm (Allindemagle), Traneholm (Tybjerg), Raagestedsaasen (Vrangstrup). Og til Kategorien af Navne, der har Tilknnytning til den vilde Dyrebestand hører maaske ogsaa Øl- eller Øllemose, der (iflg. Sv. Aakjær) er den gamle sjæll. Form for Udtalen af *Ulvemose*, men dog ogsaa sine Steder (Øllemose ved Ølshøge, d. e. Højelse kan være et religiøst Udtryk (Øl: Helligdom), Øllemose vestligst i Haraldsted Sogn har ligget øde og ensomt. Ved Ousted ind mod Lejre er ligeledes en Øllemose.

III.

Udtryk for Egenskaber, der i ældre Tid har præ-

get Omraadet eller endnu prægede det, da Navnene optegnedes, men som ikke falder direkte ind under noget af det foregaaende nævnte, har man ogsaa en Mængde af. Her spiller den danske Oldtids herlige Minder — Kæmpehøjen og Stendyssen — navngivende ind, dog som Regel uden særligt Navn for Høj eller Dysse. Man har Kongshøjaasen ved Terslev, og paa Udskiftningskortet fra omkring 1800 har man dette Navn som to Betegnelser: „Kongens Høje“ eller „Kongshøje“, men nu er Navn og Høj udslettede. Ved Haraldsted har man den sidste gule Lerknold tilbage af en Kongshøj, der i Folkemunde nævnes „Kong Haralds Høj“, men Navnet skriver sig muligvis ikke fra de ældste Tider, men kun fra den Tid, da der var et „Kongshus“ i Haraldsted. (Den Bønde-gaard, der senere laa paa Kongshusets Sted, er udflyttet og bærer Navnet „Kongsgaarden“). En Kongshøjsaas fandtes ogsaa i den næsten nedlagte Allindemagle Bys gamle Bøgeskovsvang. Maaske skjuler der sig et olddansk Mandsnavn i Forledet til Navnet Glamhøjsaasen (Haraldsted), og det samme kan være Tilfældet med Svennehøj (Allindemagle). Maglehøj (Allindemagle) og Loddenhøj (Haraldsted, Gyrstinge og Fredsgaarde m. fl. Steder) er tydelige nok. Porthøj (?) (Haraldsted) og Dragehøj (Fensmark) er ganske uklare. Alle disse Højnavne har været knyttet til Aasnavne i de gamle Vange. Stejlehøj eller -høw, som Udtalen lyder, og Galgebakke er Navne, der har Tilknytning til langt senere, til en vis Grad „moderne“, Tildragelser.

Til disse kan maaske ogsaa henføres Navnet Rakkerhuleagrene (Tolstrup, Ringsted Landsogn). Sandsynligheden taler dog for, at det er Jordens mindre

heldige Egenskaber, der har givet Stedet dets drastiske Navn.

Stendysse- eller blot Dysseagre fandtes ved en Mængde Byer, langt flere Steder end der nu er Dysser (Mulstrup, Veterslev, Terslev, Hjelmsømagle, Estrup med to Dysseageraase), Store Stendysseholm fandtes paa Kværkeby Mark, Dysseholm i den delvis forsvundne Landsby Tybjergs Mark.

Navne med *sikker* Tilknytning til den førkristelige Tids Gudsdyrkelse støder man ikke paa ved Gennemgangen af det midtsjællandske Marknavne-Materiale. Nærmest ved Sandsynlighed er vel Navnet Harretoft — en 20 Agres Aas i Gyrstinge Møllevang. Harre, Harg eller Hørg var et helligt Sted, hvor der enten har staaet Gudehov eller et Gudebilled. Haremosen (maaske Harremosen) fandtes Sydvest for Bringstrup By ud mod den store Frøsmose. Navnet „Haremosenbanken“ kendes i Mands Minde, og en Højning kaldes Helligbanken, et nu nedrevet Hus kaldtes „Hellighuset“. Der *er* altsaa Fingerpeg, men hvor meget man tør slutte deraf, lader jeg henstaa.

I Gørslev fandtes en *Harresmose* og *Harresmoseagre*. — *Viborretykken*, der senere har givet Viborggaarden (Herlufmagle Sogn) Navn kan udfra Slutningen om „Vi“ som et helligt Sted tænkes at have Tilknytning til den hedenske Gudsdyrkelse. — Endelig fandtes der i Tybjerg Bys Mark (nu Herregaardsmark) en Aas, der kaldtes *Torenlundstykker*, en Samling Huse ved Vejen mellem Tybjerg og Aversi bærer endnu det i Folkemunde noget omdannede Navn Taarelunde (Maaske Thorslund).

Fra den katolske Tid stammer Navnet St. Gertruds Aas i Ringsted Klostermark; Stedet kan ikke fast-

slaas, men har været Nord for Byen ved Roskildevejen; St. Gertrud var de Vejfarendes Skytshelgen. Korsageraasen i Testrup Bymark peger mod den samme Tid. Minder om folkeligt Samlag i svundne Tider haves i *Gilsagre* (Ringsted Landsogn) og *Gillisagre* i Gyrstinge Lønningevang.

Tilhørsforholdet til Klostre har ikke efterladt mange Tegn i Navngivningen; nævnes maa dog Munkeskov og Munkehuleagre i Terslev Sogn. En Munkebro fandtes mellem Bringstrup og Sorø, en Munkedam i Skoven ved Broby (Sorø Amt).

Tilknytning til gammel Tids offentlige Liv har ogsaa Navne som Tingvejsagre (Hjelmsømagle), Tingbro, Tingmose og Tingeng (Mulstrup; her var en Tid i Middelalderen Tingsted for Ringsted Herred).

Baunebjerg, Baunehøj eller Bauneaas gaar igen ved By efter By og forklarer sig selv. Det midterste Navn anvendes ofte ved den nye Navngivning af de Gaarde, der ved Udskiftningen eller senere Udflytning er byggede nær det gamle Alarmsted. I dette Navn klinger Folkets Selvhævdelsesvilje som en Fanfare. Ved Baunehøjgaarden paa Kværkeby Mark ned mod Vigersdalen fandt man i 1920 den store rødlig Granitsten, der anvendtes til Genforeningssten i Ringsted.

IV.

Udtryk for *Folkelunet* finder man i en Række Navne paa Agerskifter; de fleste — maaske alle disse Navne — er forlængst gaaet ud af Brug. Her hidsættes nogle Eksempler: Sengefield (d. e. Fjæl) agre (Valsømagle), Køresvendsagre (smst.), Skidenkrukkemose (Allindemagle), „Præstesløjen Tidsfordriv“

(Borup), Sultenside (Testrup), Pandekagestykkerne (Valsømagle), Badstueaas (Valsøllille), „Hemmings Møje“ (Bringstrup), Tidselspild (Haraldsted), „Kalle møgsagre“ (Gørslev), Kærtingevraa (smst.), Kærtingevang og Kærtingevad (Mortenstrup, Jydstrup Sogn), Kvindevadsagre (Hømb), Pandestykker og Kindbensagre (Hjelmsømagle).

Ved Udskiftningen fik et Hus i Gørslev Navnet — saaledes skrives det: „Figintehuset“, det ser gaadefuldt ud, indtil man bliver opmærksom paa, at dette Hus ikke fik noget direkte Jordtilliggende, men kun en Udlod („Fik-intet-Huset“). Svarende dertil er maaske det kunstfærdigt skrevne Navn paa en Aas i Store Merløse Bymark: „Wettegeffuerne“; man studser, indtil man deler Navnet efter sjællandsk Folkemaal Ve-itte-give, d. e. Vil-ikke-give Aasen, sikkert et af Omraadets daarligste Jordstykker.

Et Kuriosum som Eksempel paa Navnes Opstaaen er følgende: Paa Bromme Mark boede der i svunden Tid en Mand, der hed Frederik. Hans Hus betegnedes som Frederiks Hus. Vittige Hoveder omdannede dette Navn til „Frederiks Hospital“. Frederik døde eller forsvandt fra Egnen; hans Navn tabte Tilknytningen, og Huset blev derefter kun kaldt „Hospitalet“. Et fuldkommen uforklarligt Navn, naar man ikke kendte Oprindelsen! (Fortalt Forf. af nu afd. Landstingsmand P. Rasmussen, Krøjerup.)

Dette er et lille Forsøg paa en Vandring over midtsjællandske Agre med Markbogen og lejlighedsvis et Udskiftningskort som Vejleder. Og det er endvidere et Forsøg paa en Gruppering af nogle beslægtede Navne, taget tildels i Flæng ud af Fortegnelserne. Materialet er jo mægtigt og ikke just let tilgængeligt

Midtsjællandske Markstrøgs Navne.

15

for en Dilettant; de Gamle skrev ikke alle lige letlæseligt. Men forhaabentligt har det meddelte Stof evnet at give et Glimt af Mangfoldigheden, — Folkets Tale gennem svundne Slægtled ligger under disse Ord, der har hørt til Fællesskabsbondens mest brugte Udtryk i det daglige Samvær.
